

PIOTR LECHOWICZ
Wrocław

SYSTEM PARTYJNY UKRAINY OD POMARAŃCZOWEJ REWOLUCJI DO EUROMAJDANU PERSPEKTYWA INSTYTUCJONALNO-PRAWNA

Rozpad Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, zapoczątkowany porozumieniami białowieskimi w grudniu 1989 r. oraz późniejsze przekształcenia struktur władczych na dawnym obszarze wpływu ZSRR w Europie Środkowej i Wschodniej, przyciągnęły uwagę badaczy fenomenu transformacji systemowej, która dokonywała się na przełomie lat 80. i 90. XX w. w tym regionie. Nieuniknionym kierunkiem zmian politycznych państw byłego bloku wschodniego oraz republik postradzieckich stała się demokratyzacja życia politycznego. Zainteresowania nauk społecznych, szczególnie politologii, zwróciły się w stronę upadku reżimów autorytarnych, demokratycznych przeobrażeń systemów politycznych oraz ich – przynajmniej teoretycznej – konsolidacji. Proces przemian na drodze do demokracji liberalnej, która stała się wzorem funkcjonowania państwa w następstwie upadku modelu władzy radzieckiej w krajach, takich jak Polska, Czechosłowacja, Węgry, Bułgaria, Rumunia czy Albania, mimo wielu elementów dysfunkcyjnych, przebiegała według przewidywanego wzorca transformacyjnego „od-do”. Ze względu jednak na kolektywistyczne doświadczenia okresu władzy komunistycznej na obszarze ZSRR, zmiana tych systemów politycznych umyka łatwej interpretacji kierunkowej tego procesu.

Otwarcie kanałów wpływu obywateli na decyzje podejmowane w ich imieniu wraz ze zdolnością tych obywateli do uczestniczenia w życiu politycznym państwa, charakteryzującego się konkurencyjnością interesów oraz wartości jako platform ich agregacji, artykulacji i realizacji, stanowi w demokracji pewnego rodzaju *sine qua non*. Zasadniczym czynnikiem wpływającym na sukces przedsięwzięcia zaszczepienia zasad demokracji liberalnej w państwach postkomunistycznych Europy Wschodniej, w tym także w Ukrainie, był proces tworzenia partii politycznych, które winny być odpowiedzialne przed wyborcami za właściwe funkcjonowanie procedur demokratycznych i które realizowałyby funkcję pośredniczenia między obywatelami a obieralnymi urzędnikami publicznymi sprawującymi w ich imieniu władzę. Najbardziej doniosłe przemiany tego okresu dotyczyły – co prawda – budowy nowych struktur instytucjonalnych, tworzących pewne ramy konstytucyjne, w których toczy się walka o władzę oraz jej utrzymanie. Niemniej jednak – jak zwraca uwagę A. Antoszewski – ustanowienie rozwiązań instytucjonalnych determinujących relacje pomiędzy konkretnymi ośrodkami władzy, jakkolwiek możliwe do natychmiastowej im-

plementacji, różni się od procesu powstawania zarówno partii politycznych, jak i ich wzajemnych relacji. Te ostatnie wymagają dłuższego czasu i są procesem bardziej złożonym, ale ich wykształcenie się staje się koniecznym warunkiem konsolidacji demokracji w państwie¹.

W literaturze przedmiotu rozpowszechnione jest przekonanie, że demokracja wymaga wykształcenia się akceptowalnych reguł, umożliwiających swobodną rywalizację partii politycznych. Nie ulega wątpliwości także fakt, że partie polityczne funkcjonują w szczególnym środowisku, jakim jest system partyjny. Termin ten należy rozumieć jako coś więcej niż tylko prostą sumę partii politycznych, funkcjonujących na politycznym firmamencie, co proponował już Giovanni Sartori². „Zatem system partyjny to z jednej strony 'stacyczna' konfiguracja narodowych partii politycznych, istniejąca na poziomie wyborczym lub parlamentarnym, z drugiej zaś 'dynamiczny' układ wzajemnych powiązań między partiami, determinowany przede wszystkim ich rywalizacją o głosy wyborcze oraz stanowiska publiczne w kontekście możliwości przechwycenia odpowiedzialności za politykę państwa”³. Wraz ze zwróceniem uwagi na aspekt rywalizacji, warte podkreślenia wydaje się stanowiące pewne proceduralne minimum podejście wywodzące się od Maurice'a Duvergera, który utożsamia kształt systemu partyjnego z warunkami i formą owej rywalizacji⁴. Prowadzi to nieuchronnie do konstatacji, iż dla kształtującego się od 1991 r. ukraińskiego systemu partyjnego bardzo istotnym, jeśli nie najważniejszym elementem sprawczym jest system wyborczy. Wszelkie zmiany ordynacji wyborczej wpływają bezpośrednio na strategię funkcjonowania partii politycznych, a pośrednio na kształt systemu partyjnego⁵. Ponadto swoistość przekształceń w poszczególnych państwach postradzieckich, powstałych po rozpadzie ZSRR w 1991 r., wymaga głębszej analizy badawczej, wskazującej na partykularny i hybrydalny model demokracji przedstawicielskiej o reżimie politycznym, w którym doniosłą pozycję zajmuje prezydent wybierany w wyborach powszechnych. Logiką tej drogi przekształceń podążała także Ukraina.

O ile początkowy okres demokratyzacji przestrzeni publicznej charakteryzuje się dynamicznym, a być może także chaotycznym, okresem powstawania i upadku poszczególnych ugrupowań politycznych, to ostatecznym celem tych przetarasowań powinno być wykrystalizowanie się pewnych elementów stabilizacji i powtarzalności w ramach rywalizacji międzypartyjnej. Efekt taki nazwiemy instytucjonalizacją systemu partyjnego. W teorii systemów partyjnych mamy do czynienia z dwoma perspektywami postrzegania procesu jego kształtowania. Pierwsza, nosząca nazwę

¹ A. Antoszewski, *System polityczny RP*, Warszawa 2012, s. 234.

² Zob. G. Sartori, *Party and Party Systems: A Framework for Analysis*, „Political Science Quarterly”, 92, 1977-1978, 4.

³ R. Herbut, *Systemy partyjne*, w: *Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porównawcza*, A. Antoszewski, R. Herbut (red.), Wrocław 2008, s. 176.

⁴ W. Sokół, *Systemy partyjne*, w: *Współczesne partie i systemy partyjne. Zagadnienia teorii i praktyki politycznej*, W. Sokół, M. Żmigrodzki (red.), Lublin 2003, s. 111.

⁵ J. Bielasiak, *The Institutionalization of Electoral and Party Systems in Postcommunist States*, „Comparative Politics”, 34, 2002, 2, s. 189-210.

perspektywy historycznej, łączona jest z nazwiskiem Steina Rokkana, drugą, nawiązująca bezpośrednio do przedstawionej powyżej propozycji G. Sartorigo, nazywamy perspektywą morfologiczną (lub sartoriańską). Ujęcie historyczne właściwe jest dla rozpatrywania przemian zachodnioeuropejskich, gdzie nastąpiła dosyć wcześnie polityzacja istniejących podziałów socjopolitycznych, determinująca w tych społeczeństwach wyłonienie się konkretnej struktury przetargów politycznych i przejęcie przez partie polityczne funkcji ich reprezentacji⁶. Jądem tak rodzącego się systemu partyjnego są zatem alternatywne interesy grup społecznych, tworzące już na tym poziomie pewną strukturę rywalizacji, która zostaje poprzez partie przeniesiona na poziom areny parlamentarnej. Tam z kolei dochodzi do instytucjonalizacji systemu partyjnego w skali makro. Ze względu na fakt, że po 1991 r. w Ukrainie brak było możliwości przejścia przez rodzące się partie polityczne określonych wzorców rywalizacji, mającej swoje oparcie w podziałach socjoekonomicznych, model morfologiczny wydaje się bardziej adekwatny dla rozpatrywania systemu partyjnego. Powinniśmy zatem, za G. Sartorim, postrzegać ukraiński system partyjny przez pryzmat jego wewnętrznej struktury rywalizacji i przestrzeni politycznej w której działają partie⁷. Nie należy przy tym zapominać, że instytucjonalizacja systemu partyjnego podążać musi w ślad za instytucjonalizacją poszczególnych partii politycznych. Według części badaczy instytucjonalizacja ta jest bezpośrednio połączona z przekształceniem partii politycznej w machinę biurokratyczną; dla innych zaś ważniejszy staje się aspekt stabilizacji na arenie wyborczej lub parlamentarno-gabinetowej⁸. Co więcej, instytucjonalizację partii politycznej należy traktować jako proces utrwalenia jej pozycji w przestrzeni rywalizacji politycznej poprzez ciąg zdarzeń mających charakter przyczynowo-skutkowy⁹.

Wraz z przyjęciem instytucjonalnego ujęcia systemu partyjnego, które koncentruje się głównie wokół wpływu systemu wyborczego na strukturę ukraińskiej sceny partyjnej, rozpatrzenia wymagają zmiany ordynacji wyborczej, które skorelowane są z przekształceniami reżimu politycznego Ukrainy w ramach logiki bądź to prezydencko-parlamentarnej, bądź też parlamentarno-prezydenckiej, która ma zasadnicze znaczenie dla określenia stopnia doniosłości istnienia partii politycznych *de facto*. Wydaje się, że na ten element wskazują także R. Herbut i W. Baluk w swoich rozważaniach na temat transformacji demokratycznej w państwach byłego ZSRR, gdy stwierdzają, że podczas analizy ewolucyjnych przemian systemowych demokrację należy rozumieć zarówno w jej proceduralnym (elektoralnym), jak i substancywnym (liberalnym) aspekcie, gdzie potencjalność alternacji władzy w ramach legitymizujących wyborów parlamentarnych zależy właściwie od struktur instytucjonalnych, wpływających na rzeczywistą ich rywalizacyjność w ramach konkretnego, często hybrydalnego reżimu

⁶ R. Herbut, *Systemy partyjne w państwach Europy Środkowej i Wschodniej*, w: *Systemy polityczne Europy Środkowej i Wschodniej. Perspektywa porównawcza*, A. Antoszewski (red.), Wrocław 2006, s. 145.

⁷ *Ibidem*, s. 145, 146.

⁸ R. Herbut, *Teoria i praktyka funkcjonowania partii politycznych*, Wrocław 2002, s. 47.

⁹ J. Sroka, *Proces instytucjonalizacji partii politycznych*, w: *Wstęp do teorii partii i systemów partyjnych*, W. Jednaka (red.), Poznań-Wrocław 2000, s. 86.

politycznego¹⁰. Narzędziem badawczym służącym określeniu stopnia instytucjonalizacji systemu partyjnego jest ujmowanie tego procesu w ramach triady zmian na polu: reżim polityczny (determinowany formalnymi zapisami konstytucyjnymi, regulującymi relacje między władzą wykonawczą, a ustawodawczą) – ordynacja wyborcza – instytucjonalizacja partii politycznych.

Badaniem został objęty okres od 2004 do 2013 r., podzielony koncepcyjnie na dwa etapy: od 2004 do 2010 r., na który przypadają reformy w ramach tzw. Pomarańczowej rewolucji oraz od 2010 do 2013 r., stanowiący zdaniem obserwatorów ukraińskiej polityki swoistą kontrrewolucję ówczesnego prezydenta Wiktora Janukowycza i jego Partii Regionów, odsuniętych od władzy po wydarzeniach na kijowskim Majdanie w 2004 r. Oba wyszczególnione okresy badawcze charakteryzują się istotnymi przekształceniami, jakie zaszły zarówno na płaszczyźnie zmiany Konstytucji Ukrainy (2004 oraz 2010 r.) i umocowaniu władz centralnych oraz ordynacji wyborczych przed wyborami parlamentarnymi w 2006 r. oraz przedterminowymi wyborami w 2007 i 2012 r. Podział taki koresponduje z podzielaną w literaturze przedmiotu oceną, że do 2004 r. partie polityczne w Ukrainie brały jedynie udział w pracach ustawodawczych Rady Najwyższej, co pozbawiało je bezpośredniego wpływu na kształtowanie władzy wykonawczej¹¹.

Intencją autora jest świadome pominięcie w ramach cezury czasowej niniejszej pracy wydarzeń z przełomu 2013 i 2014 r., związanych z protestami społecznymi wywołanymi niepodpisaniem przez prezydenta W. Janukowycza umowy stowarzyszeniowej Ukrainy z Unią Europejską podczas szczytu Partnerstwa Wschodniego w Wilnie w dniach 28-29 listopada 2013 r. Wszelkie doniosłe fakty społeczno-polityczne, związane z tą decyzją oraz będące konsekwencją następujących po nich krwawych wydarzeń, uykają celowi niniejszego artykułu i domagają się osobnej analizy. Z kolei efekty przekształceń systemu politycznego i partyjnego Ukrainy, jakie mają miejsce w wyniku odsunięcia od władzy w lutym 2014 r. prezydenta W. Janukowycza i związanej z nim rządzącej Partii Regionów, takie jak: zmiany przepisów Konstytucji Ukrainy z dnia 21 lutego 2014 r. w warunkach sytuacji rewolucyjnej, faktyczna aneksja terytorium Republiki Autonomicznej Krymu przez Federację Rosyjską, konflikt zbrojny z prorosyjskimi separatystami w Donbasie – w obwodach donieckim i ługańskim, wybory prezydenckie z 25 maja 2014 r. oraz ostatecznie przedterminowe wybory parlamentarne z 26 października 2014 r., które ze względu na powyższe czynniki nie pozwoliły obsadzić wszystkich miejsc w Radzie Najwyższej Ukrainy, nadają tym zmianom charakteru *in statu nascendi* i to tak dynamicznego i niepewnego w swoim ostatecznym kształcie, że uniemożliwiają wyciągnięcie jednoznacznych wniosków.

Aby wyjaśnić pozycję ukraińskich partii politycznych przed 2004 r., niezbędne jest uprzednie przedstawienie kontekstu sytuacyjnego, w którym funkcjonowały ugrupowania polityczne w Ukrainie w latach 90. XX w.

¹⁰ R. Herbut, W. Baluk (red.), *Transformacja systemów politycznych państw obszaru byłego Związku Radzieckiego*, Wrocław 2010, s. 189.

¹¹ L. Hurska-Kowalczyk, *Opozycja polityczna na Ukrainie (1991-2006)*, Toruń 2011, s. 218.

PARTIE I SYSTEM PARTYJNY UKRAINY
PRZED POMARAŃCZOWĄ REWOLUCJĄ 2004 R.

Podążając za polityką liberalizacji, tzw. *pierestrojki* i *glasnosti*, zapoczątkowanej przez Michaiła Gorbaczowa w ZSRR w 1985 r. oraz wraz z proklamowaniem 24 sierpnia 1991 r. na mocy Aktu Niepodległości Ukrainy suwerenności państwowej, rozpoczął się w Ukrainie czas przekształceń systemowych. Wraz z obowiązującą wtedy nadal Ustawą Zasadniczą ZSRR z 20 kwietnia 1978 r. i odziedziczoną w jej ramach nadrzędnością (preponderancją) Rady Najwyższej jako najwyższego organu władzy, wydawać się mogło, że ukraiński proces transformacji systemowej naznaczony zostanie logiką parlamentarną, w której najważniejszym aktorem politycznym staną się partie polityczne. Jednakże wiele czynników instytucjonalno-politycznych, a nawet historycznych sprawiło, że w ukraińskim systemie politycznym, a co za tym idzie także w systemie partyjnym, pozycja partii politycznych przed 2004 r. była nader ograniczona¹².

Mówiąc o przyczynach słabości ukraińskich partii politycznych na plan pierwszy wysunąć należy dwa wydarzenia: brak decyzji o przeprowadzeniu w początkowym okresie w pełni rywalizacyjnych, tzw. otwierających¹³ wyborów parlamentarnych¹⁴ oraz przyjęcie przez zdominowaną przez siły komunistyczne Radę Najwyższą Ukrainy ustawy z 5 lipca 1991 r. o utworzeniu instytucji prezydenta. Wybór głowy państwa w wyborach powszechnych nastąpił wraz z przeprowadzeniem ogólnokrajowego referendum niepodległościowego 1 grudnia 1991 r., a zwycięzcą tej elekcji okazał się reprezentant umiarkowanego skrzydła Komunistycznej Partii Ukrainy – Leonid Krawczuk, który otrzymał 61,50% głosów¹⁵. Fakt ten wpłynął na kształt systemu politycznego Ukrainy, który zaczął być określany mianem prezydencko-parlamentarnego¹⁶. Trwanie parlamentu Ukrainy w kształcie *de facto* postradzieckim oraz wybór reprezentanta obozu komunistycznego na głowę państwa skłoniły licznych badaczy do

¹² Wspomina się przy tym o skutkach ponad siedemdziesięciu lat panowania komunistycznego reżimu autorytarnego z dominującym w nim jedynowładztwie Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego, której częścią była Komunistyczna Partia Ukrainy (KPU), brak wykrystalizowanych podziałów socjopolitycznych, słabość opozycji demokratycznej oraz wpływ na rodzący się system polityczny i gospodarczy dotychczasowych elit komunistycznych z czasów ZSRR, por. R. Gortat, *Ukraińskie wybory*, Warszawa 1998, s. 15 i n.

¹³ Zob. A. Antoszewski (red.), *Systemy polityczne...*, s. 77-88.

¹⁴ W 1989 r. odbyły się w Ukrainie wybory deputowanych ZSRR, natomiast w 1990 r. miały miejsce jedynie częściowo wolne wybory (partia komunistyczna była jedyną partią, która startowała w wyborach) w wyniku których szeroko pojęta opozycja demokratyczna w postaci Ludowego Ruchu Ukrainy (LRU) w ramach KPU zdobyła jedynie ¼ głosów, Por. S. Sydun, *Efektywność zmian w ukraińskim systemie wyborczym w procesie transformacji*, <https://repozytorium.amu.edu.pl/jspui/bitstream/10593/7444/1/S.%20Sydun.pdf>, s. 147-148.

¹⁵ T. Olejarz, T. Stępniewski, *Ukraina między dysfunkcjonalną demokracją a nieskonsolidowanym autorytaryzmem*, Lublin 2011, s. 16.

¹⁶ E. Wiszka, *Systemy polityczne Ukrainy*, Toruń 2007, s. 133.

określenia ukraińskiego systemu politycznego mianem rządów nomenklatury¹⁷. Wraz z kształtowaniem się licznych powiązań polityczno-biznesowych, które w warunkach ukraińskiej demokratyzacji podlegały wpływom prominentnych reprezentantów komunistycznej nomenklatury, powstawać zaczęły regionalne bądź branżowe klany biznesowo-polityczne¹⁸. Powiązania te przyczyniły się bezpośrednio do utworzenia tzw. bezpartyjnej partii władzy¹⁹, która zdominowała czas przekształceń transformacyjnych w kraju.

Tabela 1

Najważniejsze partie-sukcesorki zdelegalizowanej Komunistycznej Partii Ukrainy

LEWICA	CENTRUM	PRAWICA
<ul style="list-style-type: none"> - Socjalistyczna Partia Ukrainy (SPU) - Wiejska Partia Ukrainy (WPU) - Komunistyczna Partia Ukrainy (KPU) – odrodzona po 1993 r. 	„Bezpartyjna partia władzy”	<ul style="list-style-type: none"> - Ludowy Ruch Ukrainy na Rzecz Przebudowy (Ruch) - Ukraińska Republikańska Partia (URP) - Demokratyczna Partia Ukrainy (DPU) - Chrześcijańsko-Demokratyczna Partia Ukrainy (ChDPU)

Źródło: A. Waleszczak, S. Stępień, *System partyjny a wybory parlamentarne na Ukrainie (1989-2002)*, w: *Czechy. Polska. Ukraina. Partie i systemy partyjne. Stan i perspektywy*, K. Kowalczyk, Ł. Tomczak red., Toruń 2007 s. 106.

W aspekcie rozpatrywanej triady zmian systemowych wpływających na proces instytucjonalizacji systemu partyjnego Ukrainy, mieliśmy w tym okresie do czynienia z dwoma fundamentalnymi zmianami:

1. Na polu zmian **konstytucyjnych** doszło początkowo do wstrzymania przygotowania nowej konstytucji dla Ukrainy, co skutkowało licznymi nowelizacjami Konstytucji byłego ZSRR z 1978 r. Wobec braku porozumienia, a wręcz kryzysu politycznego pomiędzy władzą ustawodawczą a wykonawczą, dotyczącego szczegółowych za-

¹⁷ *Ibidem*, s. 18.

¹⁸ S. Matuszak, *Demokracja oligarchiczna. Wpływ grup biznesowych na ukraińską politykę*, „Prace OSW”, 42, wrzesień 2012, s. 13.

¹⁹ Określenie bezpartyjna partia władzy odnosi się do liberalnej frakcji partyjnej i gospodarczej nomenklatury radzieckiej, których działacze po uzyskaniu niepodległości przez Ukrainę propagowali hasła reform państwa celem ukształtowania systemu demokratycznego w sferze gospodarczej i politycznej, służących *de facto* jako fasada utrzymania kontroli nad procesem podejmowania decyzji władczych. Równocześnie cechą charakterystyczną tej formacji politycznej była skłonność do autorytarnych, patrymonialnych i państwowcentrycznych układów władzy w oparciu o lojalność klanową. Por. A. Waleszczak, S. Stępień, *System partyjny a wybory parlamentarne na Ukrainie (1989-2002)*, w: *Czechy. Polska. Ukraina. Partie i systemy partyjne. Stan i perspektywy*. K. Kowalczyk, Ł. Tomczak (red.), Toruń 2007, s. 104; za: M. Gortat, *Ukraińskie wybory*, Warszawa 1998, s. 16, M. Rybachuk, *Democracy and the So-Called „Party of Power” in Ukraine*, „Politychna Dumka”, 3, 1994, s. 154-160.

pisów przyszłej konstytucji oraz wobec braku demokratycznej legitymacji Rady Najwyższej Ukrainy jako konstytuanty, zapadła decyzja o rozpisaniu przedterminowych wyborów parlamentarnych i prezydenckich. W ramach tej ostatniej elekcji u steru rządów znalazł się ponownie przedstawiciel dawnej nomenklatury – Leonid Kuczma, który w II turze wyborów otrzymał 52,15% głosów i pokonał dotychczasowego prezydenta L. Krawczuka²⁰. Był to fakt o tyle istotny, że to właśnie L. Kuczma miał największy wpływ na kształt prac nad nową konstytucją, gdy w listopadzie 1994 r. prace wznowiła Komisja Konstytucyjna²¹. Ostatecznie 28 czerwca 1996 r. Rada Najwyższa Ukrainy przyjęła tekst Konstytucji Ukrainy. Ustawa zasadnicza wzmacniała pozycję prezydenta państwa, szczególnie w ramach uprawnień kreacyjnych, co pozwoliło zachować realną kontrolę nad organami władzy wykonawczej. Z drugiej strony siłom parlamentarnym udało się zachować pewne narzędzia wpływu na kształtowanie ukraińskiej polityki. Ostatecznie jednak model władzy prezydencko-parlamentarnej uległ dalszemu wzmocnieniu na korzyść głowy państwa²².

2. Na polu zmian **ordynacji wyborczej** doszło do zasadniczej reformy sposobu wybierania deputowanych, które wynikały z zapisów nowej Konstytucji Ukrainy. Do tego czasu podczas częściowo wolnych wyborów parlamentarnych w 1990 r., a nawet w czasie w pełni rywalizacyjnych wyborów z 1994 r., stosowano mechanizm odziedziczony jeszcze po czasach radzieckich, mianowicie większościową ordynację wyborczą (większości bezwzględnej w okręgach jednomandatowych)²³, która ograniczała możliwości rywalizacyjne partii politycznych kosztem tzw. kandydatów niezależnych, należących *de facto* do struktur wspomnianej już „bezpartyjnej partii władzy”. Efektem bezpośrednim trwania tej ordynacji wyborczej był brak możliwości strukturyzacji sił politycznych na bazie partii politycznych w Radzie Najwyższej²⁴. Wraz z przyjęciem nowej Konstytucji doszło już w 1997 r. do przyjęcia nowej ustawy o wyborze deputowanych, tym razem opartej na ordynacji mieszanej, która wzmocniła pozycję partii politycznych w wyborach parlamentarnych w 1998 i 2002 r. Ordynacja mieszana (większościowo-proporcjonalna), mimo zachowania procedury wyboru połowy mandatów (225 miejsc w Radzie Najwyższej) w dotychczasowym systemie większościowym, pozwalała obsadzić drugą połowę mandatów (225 miejsc)

²⁰ W. Baluk, *Transformacja systemu politycznego Ukrainy, Moldawii i Białorusi*, w: *Białoruś, Moldawia i Ukraina wobec wyzwań współczesnego świata*, T. Kapuśniak, K. Fedorowicz, M. Gołoś (red.), Lublin 2009, s. 17.

²¹ E. Wiszka, *Systemy polityczne Ukrainy*, Toruń 2007, s. 133.

²² W. Baluk, *Transformacja systemu...*, s. 20.

²³ Wybory w jednomandatowych okręgach wyborczych, których ostateczna liczba wyniosła 450, wygrywał kandydat, który osiągnął ponad połowę ważnie oddanych głosów przy frekwencji wyborczej przekraczającej 50%. W przypadku niespełnienia tych wymogów organizowano drugą turę wyborów, w której uczestniczyło jedynie dwóch kandydatów, którzy otrzymali największy odsetek głosów w danym okręgu wyborczym podczas pierwszej tury wyborów, Por. S. Sydun, *Efektywność zmian w ukraińskim systemie wyborczym...*, s. 148.

²⁴ L. Hurska-Kowalczyk, *Opozycja polityczna na Ukrainie...*, s. 214.

w ramach głosów oddanych na ogólnokrajową listę kandydatów, zgłaszanych przez konkretną partię polityczną po przekroczeniu 4% progu wyborczego²⁵.

Jak jednak pokazywała praktyka wyborcza, szczególnie zaś elekcja w 2002 r., utrzymanie nawet częściowo ordynacji większościowej pozwoliło „bezpartyjnej partii władzy” na kontrolę, a w zasadzie marginalizację tak partii politycznych, jak i całego parlamentu, zaś egzekutywa podlegała na mocy rozwiązań konstytucyjnych kontroli prezydenta, będącego faktycznie patronem tego modelu rządów²⁶.

Nie ulega wątpliwości, że najważniejszym aktorem przemian systemowych w Ukrainie okazał się prezydent L. Kuczma. W czasie jego prezydentury, jak podkreśla literatura przedmiotu, doszło do wytworzenia się oligarchicznych klanów politycznych:

- donieckiego – reprezentowanego przez Partię Regionalnego Rozwoju Ukrainy, a od 2000 r. po połączeniu z Partią Pracy przez Partię Regionów;

- dnipropietrowskiego – reprezentowanego przez premiera Ukrainy w latach 1996-1997 Pawła Łazarenkę oraz jego najbliższą współpracowniczkę Julię Tymoszenko;

- kijowskiego reprezentowanego przez szefa Administracji Prezydenta L. Kuczmy – Wiktora Medwedczuka oraz wpływową Socjaldemokratyczną Partię Ukrainy (zjednoczoną)²⁷.

Działając pod patronatem głowy państwa wspomniane klany oligarchiczne dążyły do podporządkowania sobie wszystkich najistotniejszych dziedzin życia społecznego poprzez „instytucjonalizację klientelistycznych sieci powiązań, które wyciskają swe piętno na „demokratycznie” brzmiących deklaracjach konstytucyjnych”²⁸. Potwierdza to przekonanie badaczy, że systemy prezydenckie i prezydencko-parlamentarne wspierane większością ordynacją wyborczą utrudniają kształtowanie i instytucjonalizację partii politycznych i systemów partyjnych²⁹. Jedynym sukcesem na tle instytucjonalizacji partii politycznych pozostawał aspekt prawny tego procesu – w ramach ustawy o partiach politycznych z 5 kwietnia 2001 r. ustalony został status partii politycznych. Dokument ten zmieniał obowiązującą od 1992 r. ustawę o zrzeszaniu się obywateli. Niemniej jednak, w tej ostatniej przewidziany był udział partii politycznych w kreacji władz, co dosyć skrętnie pominięto w redakcji nowych przepisów. Podążając jednak za rozważaniami G. Sartoriego, uznalibyśmy, że od 2002 r. w Ukrainie następuje odejście od zatowizowanego systemu partyjnego na rzecz systemu partyjnego pluralizmu spolaryzowanego, charakteryzującego się odąd wyraźnie silniejszą pozycją kilku partii politycznych bądź ich bloków, reprezentujących odmienne oblicza ideologiczne³⁰. Mechanizmem strukturyzującym działalność partii politycznych w ukraińskim parlamencie okazało się tworzenie opozycji antyprezydenckiej. Nie

²⁵ A. Waleszczak, S. Stępień, *System partyjny a wybory parlamentarne...*, s. 109.

²⁶ W. Baluk, *Transformacja systemu politycznego Ukrainy...*, s. 22.

²⁷ S. Matuszak, *Demokracja oligarchiczna...*, s. 14-15.

²⁸ R. Herbut, W. Baluk, *Transformacja systemów politycznych...*, s. 188-189.

²⁹ *Ibidem*, s. 189.

³⁰ L. Hurska-Kowalczyk, *Opozycja polityczna na Ukrainie...*, s. 221.

oznaczało to jednak nawiązania szerszej współpracy, która mogłaby nosić znamiona instytucjonalizacji systemu partyjnego, gdyż w istocie elementem jednoczącym był „wspólny wróg”, zabrakło natomiast pozytywnych aspektów możliwego porozumienia między partiami opozycyjnymi, które różniły się w stopniu krytyki i możliwości współdziałania z przedstawicielami nomenklatury.

Tabela 2

Stosunek partii i bloków partii politycznych wobec prezydenta Leonida Kuczmy (2002 r.)

Partie i bloki partii popierające politykę Prezydenta	Opozycja umiarkowana	Opozycja radykalna	Opozycja sytuacyjna
Socjaldemokratyczna Partia Ukrainy (zjednoczona); Blok „Za Jedyną Ukrainę” oraz partie, które weszły do jego składu: Agrarna Partia Ukrainy, Ludowo-Demokratyczna Partia, Partia Przemysłowców i Przedsiębiorców, Partia Regionów, Partia „Pracująca Ukraina”	Blok „Nasza Ukraina”, do którego weszły: Kongres Ukraińskich Nacjonalistów, Liberalna Partia Ukrainy, Młodzieżowa Partia Ukrainy, Ludowy Ruch Ukrainy, Ukraiński Ludowy Ruch, Partia „Reformy i Porządek”, Partia „Solidarność”, Partia Chrześcijańsko-Ludowy Związek, Partia „Do przodu, Ukraino!”, Republikańska Chrześcijańska Partia	Socjalistyczna Partia Ukrainy; Blok Julii Tymoszenko, do którego weszły: „Ojczyzna”, Ukraińska Ludowa Partia „Sobór”, Ukraińska Republikańska Partia, Ukraińska Socjaldemokratyczna Partia	Komunistyczna Partia Ukrainy

Źródło: L. Hurska-Kowalczyk, *Opozycja polityczna na Ukrainie (1991-2006)*, Toruń 2011, s. 263.

WPŁYW POMARAŃCZOWEJ REWOLUCJI 2004 R. NA FUNKCJONOWANIE PARTII POLITYCZNYCH

Nastroje antyprezydenckie, jakie prezentowała część partii politycznych po przedłużeniu mandatu głowy państwa przez L. Kuczmy w 1999 r., miały bezpośredni związek z próbą reformy konstytucyjnej, wzmacniającej jeszcze bardziej pozycję prezydenta w ukraińskim życiu politycznym kosztem kompetencji parlamentu. Na mocy dekretu prezydenta Ukrainy z 15 stycznia 2000 r., mimo protestów licznych organizacji monitorujących stan demokracji w państwach europejskich, odbyło się ogólnonarodowe referendum, którego celem *de facto* było wypracowanie mechanizmów kontroli prezydenta nad władzą ustawodawczą. Ostatecznie tuż po referendum doszło do zgłoszenia dwóch skrajnie różnych propozycji zmiany Konstytucji Ukrainy: projektu prezydenckiego przenoszącego bezpośrednio propozycje referendalne oraz projektu

partii opozycyjnych, sugerujących konieczność przekształcenia ustroju na gruncie parlamentarno-gabinetowym³¹. W tym samym czasie doszło także do największego skandalu politycznego w Ukrainie, jakim był tzw. skandal kasetowy, gdy upublicznione zostały stenogramy nagrań najwyższych urzędników ukraińskich, w tym być może samego prezydenta L. Kuczmy, sugerujące ich zaangażowanie w morderstwo polityczne opozycyjnego żurnalisty G. Gonzadze³². Efektem obu tych nadużyć władz okazało się wytworzenie układu opozycyjnych, choć mocno różniących się od siebie, ugrupowań politycznych przed wyborami w 2002 r. Chociaż wyniki tej elekcji parlamentarnej przyniosły zdecydowane zwycięstwo centroprawicowego bloku „Nasza Ukraina” z charyzmatycznym byłym premierem Wiktoorem Juszczenką, to utrzymanie ordynacji proporcjonalno-większościowej, szczególnie zaś elementu większościowego, pozwoliło na utworzenie rządu z W. Janukowyczem jako premierem przez blok „Za Jedyną Ukrainę”, wspomaganą przez kandydatów niezależnych, który otrzymał wsparcie prezydenta L. Kuczmy. Ze względu na ten swoisty pat polityczny niemożliwe stało się zarówno wprowadzenie rozwiązań korzystnych z punktu widzenia prezydenta L. Kuczmy ani utworzenie opozycyjnej koalicji lewicowo-prawicowej, zdolnej do przeforsowania swoich postulatów wzmocnienia pozycji Rady Najwyższej³³. Chociaż doszło do pewnej konsolidacji systemu partyjnego Ukrainy, to dwoma największymi podmiotami okazały się być dosyć niespójne koalicje międzypartyjne. Jasne stało się przeto, że jedyną formę realnej alternacji władzy stanowić będą wybory prezydenckie w 2004 r., gdzie dwoma głównymi kandydatami, wobec niemożności ubiegania się o trzecią kadencję L. Kuczmy, byli W. Juszczenko i W. Janukowycz.

O ile do dosyć poważnych nadużyć wyborczych w Ukrainie doszło już w ramach wyborów parlamentarnych w 2002 r., to fałszowanie wyników elekcji prezydenckiej, decydującej o realnym przejęciu władzy w państwie, okazało się katalizatorem dla wyrażenia niezadowolenia obywateli ukraińskich z systemu post-kuczrowskiego, które określone zostało mianem Pomarańczowej rewolucji, trwającej od 22 listopada 2004 r. do 23 stycznia 2005 r. W efekcie wielotygodniowych demonstracji przeciwko sfałszowaniu wyników wyborów prezydenckich i powtórzeniu ich drugiej tury w dniu 26 grudnia 2004 r., zwycięzcą okazał się reprezentant opozycji W. Juszczenko³⁴. Dla partii politycznych następstwem wyboru nowego prezydenta Ukrainy okazały się zmiany zarówno konstytucyjne, jak i ordynacji wyborczej w perspektywie kolejnych wyborów parlamentarnych, mających utrwalić przemiany zapoczątkowane w ramach Pomarańczowej rewolucji.

1. Na polu zmian **konstytucyjnych** do najgłębszej reformy doszło jeszcze w czasie trwania demonstracji na kijowskim Majdanie. W trwającym kryzysie funkcjonowania państwa ukraińskiego, 8 grudnia 2004 r. zawarto historyczny z perspektywy

³¹ Por. J. Moklak, *Reforma konstytucyjna na Ukrainie a praktyka europejska*, w: *Polska i Ukraina w kształtowaniu bezpieczeństwa europejskiego*, J. Buczyński, H. Bińkowska (red.), Przemysł 2007, s. 39.

³² A. Waleszczak, S. Stępień, *System partyjny a wybory parlamentarne...*, s. 114.

³³ *Ibidem*; Prace Ośrodka Studiów Wschodnich, zeszyt nr 8, <http://www.osw.waw.pl>.

³⁴ Więcej na temat tzw. Pomarańczowej rewolucji zob. m.in.: „*Pomarańczowa rewolucja*” – *szansa dla ukraińskiej transformacji politycznej*, A. Furiera (red.), Szczecin 2006.

czasu kompromis pomiędzy władzą centralną a opozycją i uchwalono pakiet ustaw regulujących stosunki władcze w trójkącie: prezydent – rząd – parlament, stanowiących nowelizację obowiązującej dotychczas Konstytucji Ukrainy z 1996 r. Nowela konstytucyjna zakładała zwiększenie kompetencji parlamentu i rządu kosztem uprawnień prezydenta. Z drugiej strony, zostały utrzymane w mocy pewne prerogatywy głowy państwa, które skutkowały jego ciągłym wpływem tak na koalicję rządową, jak i sam gabinet premiera. Z tego względu reforma konstytucyjna, stworzona w warunkach kryzysowych, stała się zarzewiem przyszłych konfliktów politycznych między głównymi ośrodkami władzy³⁵. „Z jednej strony reforma konstytucyjna stała się zakładnikiem sił politycznych, z drugiej zaś, siły polityczne pozostawały faktycznie uzależnione od losów reformy. Dla radykalnie nastrojonej opozycji nowela z 8 grudnia, chociaż umożliwiała pokojowe przejście władzy przez W. Juszczenkę, stała się kolejnym sukcesem obozu prezydenta Kuczmy (...) Osłabienie pozycji ustrojowej instytucji prezydenta, przy jednoczesnym wzmocnieniu statusu parlamentu i gabinetu premiera, pozwalało dawnej nomenklaturze kreować nowe scenariusze polityczne”³⁶. Reforma konstytucyjna w Ukrainie spowodowała tym samym wykształcenie się tym razem parlamentarno-prezydenckiego modelu rządów.

2. Na polu zmian **ordynacji wyborczej** doszło do zasadniczej zmiany sposobu przeliczania głosów na mandaty, co wynikało z zapisów wspomnianego powyżej kompromisu politycznego. Biorąc pod uwagę perspektywę zwiększenia roli parlamentu w kreowaniu rządu, 25 marca 2004 r. doszło do uchwalenia ustawy o wyborach deputowanych ludowych Ukrainy. Zgodnie z nią, najbliższe wybory parlamentarne w Ukrainie odbyć się miały według systemu proporcjonalnego przeliczania głosów w ramach ogólnokrajowych list partyjnych oraz ich bloków wyborczych (list „zamkniętych”, tj. bez możliwości wskazywania preferencji osobowych) z jednym, wielomandatowym okręgiem wyborczym, jakie stanowiło terytorium Ukrainy przy progu wyborczym obniżonym z 4 do 3%.³⁷ Nowa ustawa dotycząca prawa wyborczego stała się podstawą do przeprowadzenia wyborów parlamentarnych w 2006 r.

Po objęciu władzy prezydenckiej przez środowisko Pomarańczowej rewolucji rozpoczął się okres ugruntowywania władzy przez marginalizowane dotychczas środowiska polityczne. W tym kontekście wybory parlamentarne w 2006 r. miały być dla tych partii potwierdzeniem zdobyczy politycznych z przełomu 2004 i 2005 r., ponieważ po noweli konstytucji rząd, cieszący się już znaczną autonomią w stosunku do prezydenta, powoływany miał być przez większość parlamentarną. Stąd okres przejściowy pomiędzy zwycięstwem W. Juszczenki a elekcją parlamentarną służył raczej demontażowi struktur władzy budowanych latami przez nomenklaturę komunistyczną³⁸. W tym czasie pracami rządu, nazywanego „rządem pomarańczowych” kierowała J. Tymoszenko. Koalicja Bloku „Naszej Ukrainy”, Bloku Julii Tymoszenko,

³⁵ W. Baluk, *Transformacja systemu politycznego Ukrainy...*, s. 22-23.

³⁶ T. Olejarz, T. Stępniewski, *Ukraina między dysfunkcjonalną...*, s. 40-41.

³⁷ L. Hurska-Kowalczyk, *Opozycja polityczna na Ukrainie...*, s. 289.

³⁸ A. Górka, *Nowy rząd Ukrainy – perspektywy i zagrożenia*, za: www.osw.waw.pl.

Socjalistycznej Partii Ukrainy oraz Partii Przedsiębiorców i Przemysłowców Ukrainy odsunęła tym samym od władzy partie oligarchiczne, które rozpoczęły proces swojej konsolidacji. W ten sposób, jak konstatuje W. Baluk zwracając uwagę na fakt, że dwa największe ugrupowania rządu pomarańczowego stanowiły powiązane ze średnim biznesem bloki „Nasza Ukraina” i „Blok Julii Tymoszenko”, dotychczasowa struktura klanowo-oligarchiczna przekształciła się w rywalizację trzech przeciwstawnych grup interesów polityczno-biznesowych³⁹. Rywalizacja ta stała się jeszcze bardziej widoczna w momencie kryzysu politycznego w łonie partii „pomarańczowych”, co miało być przyczynkiem do zerwania współpracy pomiędzy J. Tymoszenko a prezydentem W. Juszczenką, skutkującego dymisją rządu „Nasza Ukraina” – BJUTy – SPU – PPPU i zaprzeczeniem zdobyczy demokratycznych Pomarańczowej rewolucji. Co więcej, niemożliwe było dłuższe trwanie gabinetu, który nie posiadał *de facto* większości parlamentarnej w Radzie Najwyższej wybranej jeszcze w 2002 r.⁴⁰

Tabela 3

Wyniki wyborów parlamentarnych w 2006 r.

Partia polityczna (blok partii politycznych)	% ważnie oddanych głosów	Bezwzględna liczba ważnie oddanych głosów	Liczba mandatów
Partia Regionów	32,14	8 148 745	186
„Blok Julii Tymoszenko”	22,29	5 652 876	129
Blok „Nasza Ukraina”	13,95	3 539 140	81
Socjalistyczna Partia Ukrainy	5,69	1 444 224	33
Komunistyczna Partia Ukrainy	3,66	929 591	21
Razem	77,73		450

Źródło: Opracowanie własne: na podstawie danych Centralnej Komisji Wyborczej Ukrainy, <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2006/W6P001>.

W wyniku wyborów parlamentarnych, które odbyły się w atmosferze sporów w obozie „pomarańczowych”, mimo długotrwałych rozmów i mediacji, próba sformowania koalicji powyborczej przez niedawnych partnerów w dziele alternacji władzy w Ukrainie zakończyła się fiaskiem. Ostatecznie na czele rządu stanął W. Janukowycz, którego Partia Regionów wraz z Komunistyczną Partią Ukrainy i niedawnymi sojusznikami prezydenta W. Juszczenki – Socjalistyczną Partią Ukrainy utworzyła nowy gabinet⁴¹. Jak już to zostało wskazane wyżej, połowiczna nowela konstytucyjna z 8 grudnia 2004 r. posiadała pierwiastek potencjalnie kryzysogenny, szczególnie w dziedzinie kompetencji prezydenta, jak i premiera stojącego na czele większości parlamentarnej.

³⁹ W. Baluk, *Transformacja systemu politycznego Ukrainy...*, s. 23.

⁴⁰ L. Hurska-Kowalczyk, *Opozycja parlamentarna na Ukrainie...*, s. 276.

⁴¹ E. Wiszka, *Systemy polityczne Ukrainy*; Toruń 2007, s. 143

Skutkiem tego typu napięć instytucjonalno-personalnych był kolejny kryzys polityczny, w efekcie którego doszło do rozwiązania Rady Najwyższej i rozpisania przedterminowych wyborów na podstawie tej samej ordynacji wyborczej. Bezpośrednią przyczyną były próby transferów politycznych części posłów do otoczenia premiera W. Janukowycza, dążącego do sformowania większości konstytucyjnej, zdolnej do zmiany zapisów ustawy zasadniczej w kształcie korzystnym dla sił oligarchicznych. Działania te na nowo zbliżyły do siebie bloki partii W. Juszczenki i J. Tymoszenko przed wyborami z 30 września 2007 r. Do nowego parlamentu weszły: Partia Regionów (34,37% głosów), Blok Julii Tymoszenko (30,71%), Blok „Nasza Ukraina” (14,15%), Komunistyczna Partia Ukrainy (5,39%) i Blok Wołodymyra Łytwyna (3,96%). Mimo zdobycia przez Partię Regionów największej liczby głosów to dwa kolejne ugrupowania utworzyły ponownie rząd z premier J. Tymoszenko na czele⁴².

O ile przed wydarzeniami Pomarańczowej rewolucji liczni badacze określali system partyjny Ukrainy, zgodnie z założeniami koncepcji G. Sartoriego, mianem spolaryzowanego pluralizmu, to zdecydowane wzmocnienie po 2004 r. pozycji Partii Regionów oraz „Bloku Julii Tymoszenko” sprawiło, że system ten zaczął dryfować w stronę pluralizmu umiarkowanego z dominacją tych dwu formacji politycznych⁴³. Niemniej jednak, spory kompetencyjne władz centralnych, dotyczące interpretacji zreformowanej Konstytucji Ukrainy na polu zarówno polityki wewnętrznej i zewnętrznej państwa oraz cykliczne kryzysy wynikające z ambicji personalnych, których efektem była fluktuacja składu parlamentu sprawiły, że nie wykształciły się stabilne wzory interakcji pomiędzy poszczególnymi partiami. Tym samym nawet w okresie najbardziej doniosłym z perspektywy partii politycznych zabrakło elementów umożliwiających instytucjonalizację systemu partyjnego na tle stabilizacji relacji międzypartyjnych. Chociaż w latach 2004-2010 po raz pierwszy pojawiły się w ukraińskim systemie partyjnym instrumenty umożliwiające zapoczątkowanie tego procesu, bieżący interes polityczny liderów partyjnych górował nad interesami partii jako struktury organizacyjnej. Jedyne w kręgu partii oligarchicznych, której zaczęła patronować Partia Regionów W. Janukowycza, doszło do konsolidacji. Po raz kolejny, tak jak przed 2004 r., stało się jasne, że jedyną możliwością trwałych zmian w całym systemie politycznym, którego częścią jest system partyjny, będzie zwycięstwo w wyborach prezydenckich w 2010 r. bądź J. Tymoszenko, bądź W. Janukowycza.

UKRAIŃSKIE PARTIE POLITYCZNYCH PO 2010 R.

W przeprowadzonych w 2010 r. wyborach prezydenckich w Ukrainie zwycięzcą okazał się W. Janukowycz, który w II turze pokonał dotychczasową premier Ukrainy J. Tymoszenko stosunkiem 48,95 do 45,47% głosów⁴⁴. Zwycięstwo kan-

⁴² T. Olszański, *Wybory parlamentarne na Ukrainie*, „Tydzień na Wschodzie”, 2007-10-03.

⁴³ L. Hurska-Kowalczyk, *Opozycja polityczna na Ukrainie...*, s. 221-222.

⁴⁴ T. Olszański, *Po wyborach prezydenckich Ukraina staje w obliczu zmiany rządu*, „Tydzień na Wschodzie” 2010-02-10.

dydata Partii Regionów przy niejasnych przepisach konstytucyjnych, dotyczących relacji pomiędzy prezydentem a rządem sprawiło, że konieczne stało się powołanie nowego gabinetu rządowego. Partia Regionów, wspierana przez Komunistyczną Partię Ukrainy oraz Blok Wołodymyra Łytwyna, obsadziła stanowiska rządowe, a premierem został Mykoła Azarow, co oznaczało faktyczną monopolizację sceny politycznej przez reprezentantów partii oligarchicznych i ukształtowanie się stabilnego układu rządzącego Ukrainą⁴⁵. Należy mieć jednak na uwadze, że utrzymanie pełni władzy przez rządzącą Partię Regionów wspieraną przez prezydenta wywodzącego się z tej samej formacji politycznej było także sytuacją przejściową w perspektywie zbliżających się w 2012 r. kolejnych wyborów parlamentarnych, mogących w istocie ponownie zachwiać tak sceną partyjną, jak i układem władczym w Ukrainie. Aby ugruntować władzę „niebieskich”⁴⁶, doprowadzono w tym czasie do kontrowersyjnej, swoistej kontrewolucji systemowej, która była odpowiedzią na reformy rządów partii przewodzących Pomarańczowej rewolucji. Na czele tych przekształceń stał sam prezydent W. Janukowycz. Po raz kolejny doszło do zmian konstytucyjnych redefiniujących ukraiński reżim politycznych oraz zmian w ordynacji wyborczej.

1. Na polu zmian **konstytucyjnych** doszło nie tyle do reformy, co do przywrócenia zapisów Konstytucji Ukrainy sprzed noweli z 2004 r. Mechaniczny powrót do przepisów ustawy zasadniczej 1996 r. stał się możliwy dzięki naciskom otoczenia prezydenta na zmiany kadrowe we władzy ustawodawczej, a szczególnie w Sądzie Konstytucyjnym, który pozostawał jedynym organem zdolnym do ustalania wykładni konstytucji. Chociaż z punktu widzenia prawa przekształcenia takie były legalne, trudno oprzeć się wrażeniu, że służyły one kontroli orzeczeń prawnych⁴⁷. Ostatecznie Sąd Konstytucyjny w październiku 2010 r. uznał, że zapisy nowelizacji konstytucyjnej w 2004 r. były sprzeczne z prawem, ponieważ w owym czasie projekt konstytucyjny nie został skierowany do zaopiniowania przez upoważniony do tego organ, jakim był właśnie Sąd Konstytucyjny. Tym samym reżim polityczny Ukrainy na powrót przybrał charakter prezydencko-parlamentarny, a do uprawnień prezydenta powróciły kompetencje kreowania rządu, przynależne dotychczas Radzie Najwyższej i zasiadającym w niej partiom.

2. Na polu zmian **ordynacji wyborczej** także doszło do restauracji modelu mieszanego (proporcjonalnie-większościowego). Na rok przed wyborami parlamentarnymi, w listopadzie 2011 r., zostało uchwalone nowe prawo wyborcze, które wskazywało, że tak jak w 1998 i 2002 r. połowa mandatów parlamentarnych wyłaniana będzie na podstawie systemu proporcjonalnego list partyjnych w wielomandatowym,

⁴⁵ Por. T. Olszański, *Partia Regionów monopolizuje władzę na Ukrainie*, „Komentarze OSW”, wrzesień 2010, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2010-09-29/partia-regionow-monopolizuje-wladze-na-ukrainie>.

⁴⁶ Popularne określenie środowiska Partii Regionów, pochodzące od oficjalnych barw tego ugrupowania.

⁴⁷ T. Olejarsz, T. Stępniewski, *Ukrainy między dysfunkcjonalną demokracją...*, s. 57.

ogólnokrajowym okręgu wyborczym, a druga połowa w ramach systemu większości (względnej) w jednomandatowych okręgach wyborczych, ze wszelkimi tego, obserwowanymi w Ukrainie już w przeszłości konsekwencjami dla partii politycznych. Ponadto uniemożliwiono start w wyborach blokiem partii politycznych i podwyższono prób wyborczy z 3 do 5%⁴⁸.

W wyniku tych zmian elekcja parlamentarna w 2012 r., na nowo faworyzująca ukraińskie grupy oligarchiczne, poprzedzona została stopniową marginalizacją partii opozycyjnych i monopolizacją życia społeczno-politycznego przez partię „niebieskich”. Dla wielu obserwatorów życia politycznego w Ukrainie wynik tych wyborów był już oczywisty na długo przed jej przeprowadzeniem, szczególnie wobec rozbicia niezdolnej do współdziałania opozycji parlamentarnej. Wraz z odsunięciem od władzy byłego prezydenta W. Juszczenki jego byłe ugrupowanie, noszące teraz nazwę Blok „Nasza Ukraina – Ludowa Samoobrona”, zostało odsunięte na dalszy plan i nie liczyło się w walce o mandaty deputowanych. Z kolei byłej premier Ukrainy J. Tymoszenko, stojącej na czele największej partii opozycyjnej „Ojczyzna”, zostały w tym czasie postawione liczne zarzuty prokuratorskie związane z wynegocjowanymi w czasach jej rządu umowami gazowymi, które wykluczyły ją z życia politycznego⁴⁹. Choć w ramach składowego proporcjonalnego wyborów parlamentarnych z 2012 r. najwięcej głosów otrzymały trzy partie opozycyjne względem Partii Regionów: „Ojczyzna”, UDAR i Swoboda, po raz kolejny, jak to już bywało w przeszłości, czynnik większościowy ordynacji wyborczej, w swej istocie antypartyjny, sprawił, że ostateczny wynik okazał się korzystniejszy dla partii W. Janukowycza. Jeżeli dodamy do tego liczne kontrowersje i nieprawidłowości, jakich dopuszczono się przy przeliczaniu głosów na mandaty w komisjach wyborczych, trudno jest zweryfikować realną skalę nadużyć, która pozwoliła utrzymać pełnię władzy Partii Regionów⁵⁰. Wybory parlamentarne w 2012 r., przeprowadzone na podstawie ordynacji mieszanej, powtórzyły scenariusz strukturyzacji ukraińskiego systemu partyjnego negatywnie wpływający na możliwości jego instytucjonalizacji. Partie polityczne w ramach reżimu prezydencko-parlamentarnego, zmierzającego *de facto* ku rozwiązaniom autorytarnym, zostały zmarginalizowane i podporządkowane ogólnym decyzjom prezydenta W. Janukowycza, w którego rękach spoczywała faktyczna władza polityczna w kraju. W tym układzie rola partii politycznych, nawet rządzącej Partii Regionów, została sprowadzona do roli forpoczty w Radzie Najwyższej Ukrainy.

⁴⁸ Prawo wyborcze batem na opozycję, „Rzeczpospolita” 18.11.2011, <http://www.rp.pl/artykul/756743.html>.

⁴⁹ Por. E. Kropatcheva, *Playing Both Ends Against the Middle: Russia's Geopolitical Energy Games with the EU and Ukraine*, „Geopolitics”, September 2011-09, s. 556-561.

⁵⁰ Zob. szerzej: S. Domaradzki, *W drodze do autorytaryzmu? Wybory parlamentarne i polityczna przyszłość Ukrainy*, w: *Ukraina po wyborach parlamentarnych 2012*, B. Piskorska (red.), Lublin 2013, s. 22-31.

Tabela 4
Wyniki wyborów parlamentarnych w 2012 r.

Partia polityczna	% ważne oddanych głosów	Bezwzględna liczba ważne oddanych głosów	Liczba mandatów „proporcjonalnych”	Liczba mandatów „większościowych”	Mandatów razem
Partia Regionów	30,00	6 116 746	72	115	189
„Ojczyzna”	25,54	5 209 090	62	40	102
UDAR	13,96	2 847 979	34	6	40
Komunistyczna Partia Ukrainy	13,18	2 687 269	32	0	32
Swoboda	10,44	2 129 933	25	13	38
Kandydaci niezależni i innych partii politycznych	nd	-	-	51	51
Razem	93,12		225	225	450

Źródło: opracowanie własne: na podstawie danych Centralnej Komisji Wyborczej Ukrainy, <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/wp039>.

KONKLUZJE

Od rozpoczęcia na przełomie lat 80. i 90. XX w. przemian demokratycznych w Ukrainie system partyjny, jak i pozycja partii politycznych w ogóle, ulegał wielokrotnie redefinicji, fluktuacji i licznym przekształceniom, na które wpływ miały zmiany konstytucyjne, oddziałujące na charakter reżimu politycznego oraz ordynacje wyborcze, definiujące sposób przeliczania głosów wyborczych na mandaty parlamentarne zgodnie z logiką rywalizacyjności, choćby teoretycznie otwartej areny wyborczej i parlamentarnej. Pomędzy 1991 a 2014 r. nie doszło do stabilizacji reguł gry politycznej w Ukrainie, co negatywnie odbija się na funkcjach, jakie w demokracji liberalnej spełniać powinny partie polityczne. W związku z tym instytucjonalizacja systemu partyjnego, czyli stabilizacja i powtarzalność w ramach rywalizacji międzypartyjnej okazała się w warunkach ukraińskiej transformacji demokratycznej niemożliwa. Już choćby ten element wskazuje na fakt, że ukraiński system partyjny znajduje się ciągle w fazie kształtowania się, a konsolidacja demokracji w najbliższym czasie stoi wciąż pod znakiem zapytania. Kolejny kryzys polityczny na tle stosunku obywateli ukraińskich do władzy W. Janukowycza, tym razem pod nazwą Rewolucji godności czy wydarzeń Euromajdanu, skutkował za-

równie paraliżem państwa, jak i wojną domową, stawiając pytanie o kierunek kolejnych przemian, które z pewnością wpłyną także na partie polityczne. Pytanie to w obliczu krwawych walk na wschodzie Ukrainy pozostaje jednak w tym momencie bez odpowiedzi. Co prawda znowelizowana w następstwie wydarzeń Euromajdanu 21 lutego 2014 r. Konstytucja Ukrainy, tak jak pakt konstytucyjny z 2004 r., po raz kolejny kieruje reżim polityczny tego państwa w stronę systemu semiprezydencjalnego o charakterze parlamentarno-prezydenckim, to w obliczu separatystycznych ruchów/wojny domowej w Dobnasie należy wątpić, czy przepisy te są tekstem ostatecznym Ustawy Zasadniczej Ukrainy. Z kolei przedterminowe wybory parlamentarne, które 26 października 2014 r. odbywały się w czasie wspomnianego konfliktu zbrojnego, nie pozwoliły na obsadzenie 27 mandatów parlamentarnych: w obwodach w okręgu ługańskim (6 mandatów) i donieckim (9 mandatów), mimo dokonania formalnej rejestracji kandydatów, nie wspominając o całkowitej niemożności przeprowadzenia elekcji w Republice Autonomicznej Krymu (10 mandatów), anektowanej przez Federację Rosyjską⁵¹. Mimo to, decyzją Rady Najwyższej Ukrainy z 14 sierpnia 2014 r., utrzymane zostały przepisy mieszanej, większościowo-proporcjonalnej ordynacji wyborczej w kształcie z 2011 r., powstałe przed wyborami, które rok później doprowadziły do wzmocnienia *quasi* autorytarnej władzy W. Janukowycza⁵². Wydaje się, że ten składnik systemu wyborczego może mieć wciąż destabilizujący wpływ na system partyjny Ukrainy, może jeszcze nie w trakcie działań wojennych na wschodzie kraju, które mobilizują obecnie do współpracy elity polityczne, ale antagonizują je w czasie pokoju, który wierzyć należy, kiedyś tam nastanie.

Mgr Piotr Lechowicz, Uniwersytet Wrocławski (piotr.lechowicz89@gmail.com)

Słowa kluczowe: system partyjny Ukrainy, instytucjonalizacja systemu partyjnego, tranzycja demokratyczna

Keywords: Ukrainian party system, institutionalization of party system, democratic transition

⁵¹ <http://en.interfax.com.ua/news/general/230595.html> (dostęp w dniu 05.08.2015).

⁵² <http://www.kyivpost.com/content/politics/parliament-passes-law-on-parliamentary-elections-117151.html> (dostęp w dniu 05.08.2015).

ABSTRACT

In the process of democratic transition, the creation of political parties and development of a party system are essential aspects of building a new political order. Therefore, the shaping of a party system which enables free competition between political parties affects the functioning of the political system as a whole. In the case of post-soviet Ukraine, stabilization of democratic rivalry, which is the core of an institutionalized party system, is hampered by permanent changes in the constitution and electoral system. The progress of Ukraine's democratization from 2004 to 2013 is very often referred to as both revolutionary and evolutionary. And violent political changes exert an impact on the triad: transformation of political regime, electoral systems and institutionalization of political parties. All three ultimately determine the institutionalization of the entire party system on the path to democratic consolidation. It can be observed that the conflict in Eastern Ukraine has impeded this process. Despite a dynamic development of the present political situation, previous experience helps us to predict the implications of the currently implemented systemic solutions.